

TM	Г. XX	Бр. 1-2	Стр. 37 - 58	Ниш	Јануар - Јун	1997.
----	-------	---------	--------------	-----	--------------	-------

UDK 316.48 (497)

Prethodno saop{tewe

Zoran Vi dojevi }

Pri mreno: 27.04.1997.

I nsti tut dru{ tveni h nauka,
Beograd

I NVERZI JA PRAVCA DRU[TVENI H SUKOBA I BALKANSKA PARADI GMA KONFLI KTNOSTI

Rezi me

Nakon raspada real-socijalisti -kih (partijskih) Federacija i formi rawa posebnih naci onal nih dr`ava, dolazi do *inverzije pravca* dru{ tveni h sukoba. Ako je u fazi "destrukcije" biv{ih socijalisti -kih Federacija op{ti trend sukoba i {ao od kl asnih ka ratnih (posredovani m naci onal ni m i verski m sukobi ma) u fazi "konstrukcije" "novog sistema" unutar posebnih naci onal nih dr`ava, oni i maju smer od ratnih ka kl asnih. Pri mat preuzimaju pitawa egzi stencijal nog opstanka, zaposl ewa, socijal ne perspektive, dolazi do otre`ewawa masa u pogl edu vrednosti posebnih naci onal nih dr`ava, kriti -nijeg odnosa prema politizaciji gl avne, naci onal ne religije, odnosno veroi spovesti . Me|utim, taj trend *ni je i reverzibilan* . Sva naci onal no, religiozno i konfesi onal no slo`ena i podeqena post-real-socijalisti -ka dru{ tva stal no su na ivici patol ogizacije i varvarizacije naci onal nih sukoba i sukoba na verskoj ili para-verskoj osnovi , "transmisije" bede na "teren" i zrazi to destruktivnih sukoba te vrste. "Demokratska" formula u smisl u stvarawa gra|anskog dru{ tva, konstituional ne dr`ave, osigurani h prava i sl oboda svih pojedina ca kao qudi i gra|ana, garantovani h kolektivnih prava naci onal nih i religiozних mawina, ma kol iko bila neophodna i zna-ajna da spre-i tu opasnost, ipak za to nije dovoqna. Jer, takva mogu}nost u razvoju naci onal nih, religioznih, odnosno konfesi onal nih (kao i rasnih) sukoba proizlazi iz dru{ tveno-sistemske podloge totalitarnog i autoritarnog nasle|a i negativne komponente istorijske vertikale u odnosima me|u pripadnicima suprotstavqenih naroda, vera i veroi spovesti kao i iz sna`ne *iracionalne* komponente tih sukoba u okviru balkanske paradigme konfliktnosti .

Kqu-ne re-i: dru{ tveni sukobi, balkanska paradigma, naci onal ne dr`ave, gra}anska dru{ tva, demokratizacija

Od ratnih ka klasi m sukobi ma

Posledi ce raspada prethodne Jugoslavi je i rata na we-
nom tlu bi tno i za dugo odre|uju sudbi nu naroda, naci onal ni h i
verski h mawi na, qudi kao qudi i gra|ana. Nastaje epoha novi h
vel i ki h nei zvesnosti i novi h duboki h kri za u odnosi ma me|u
novostvoreni m dr` avama i narodi ma koji te dr` ave sa-i wa-
vaju. Me|uti m, to je i stovremeno epoha u kojoj paral el no teku
dva procesa: proces ubrzane "i zgradwe" vl asti te naci onal ne
dr` ave i jo{ br` i proces ul aska u kapi tal i zam pol uperi f-
eri je. Logi ku dru{ tveni h zbi vawa u toj epohi , prof i l dr` ave
i i storijski ti p dru{ tva odre|iva)e pre svega ovaj drugi raz-
vojni tok. I zuev Sl oveni je (bar do sada), sve ostal e novonas-
tal e dr` ave suo-avaju se, na razl i -i t na-i n i na razl i -i ti m
ni voi ma, s i zuzetno te{ ki m soci jal ni m probl emi ma, karakter-
isti -ni m za kapi tal i zam pol uperi feri je, pre svega ogromnom
nezaposl eno{ }u, razarawem doma)e pri vrede, drasti -ni m, ma-
sovni m i hroni -ni m vi dovi ma bede i bezperspekti vno{ }u
ve}i ne. Tranzicija u wi ma, kao i u ogromnoj ve}i ni drugi h
post-real-soci jal i sti -ki h dru{ tava, pre svega je prol azak
kroz "dol i nu suza" (R. Darendorf). Nastaje nova, veoma duboka
tranzic i ona kri za i spaja se s nasl e|enom kri zom, kao i s cel-
l okupni m posl edi cama kraha prethodnog si stema. Ta vi { estru-
ka kri za i ma razaraju)e dejstvo na dru{ tvo i na dr` avu. Mi t
naci onal ne dr` ave vi { e ne mo` e, kao doskora, da obavqa svoju
ujedi wuju)e-mani pul ati vnu ul ogu. Novonastal a dru{ tva sve se
vi { e antagoni zuju na teme|u o{ tri h podel a na { a-i cu prebo-
gati h i domi nantnu ve}i nu osi roma{ eni h, bedni h i ubogi h
({ to je { i ra i va` ni ja podel a od one na vl asni -ke i najamne
kl ase), al i i na pseudo-el i te (u smi sl u upravqa-ke kompetent-
nosti) i mase, { to je jedno s drugi m bi tno povezano.

Kol i ko je dubok jaz i zme|u ekstra-bogati h i sve { i re sku-
pi ne si roma{ ni h u sada{ woj Jugoslavi ji , najboqe pokazuje Xi-
nijev koef i ci jent nejednakosti koji je u 1993. godi ni i znosi o
preko 0,45 (u Bugarskoj je te godi ne prema{ i vao 0,30), dok je u
1995. bi o preko 0,36.¹ Ako se i ma na umu da taj koef i ci jent ne
bi smeo bi ti i znad 0,30 za zemqe u razvoju, onda je o-i gl edno da
je savremeno jugosl ovensko dru{ tvo u pogl edu raspodel e i zra-
zi to nepravedno, pri -emu ogromne nejednakosti u usl ovi ma

¹Vidi bli` e: D. [ukovi], Ekonomske nejednakosti i tranzicija, referat na
nau-nom skupu "Promene post-soci jal i sti -ki h dru{ tava iz soci olo{ ke perspek-
tive", Centar za soci olo{ ka i stra` i vawa l nstituta dru{ tveni h nauka u
Beogradu, Beograd, 12-13. decembar 1996, str. 3-4.

^ i vota i maju bl oki rajuje efekte na razvoj proi zvodni h snaga. Taj pokazateq upu}uje na zakcu-ak da to dru{ tvo ul azi u model razvojno-nesposobnog pqa-ka{ kog kapi tal i zma ({ to je gl avna tendenci ja i u gotovo svi m drugi m post-real -soci jal i sti ~ki m dru{ tvi ma), da je ono po svojoj pri rodi vi soko-konfl i ktno i veoma nestabi l no.

Zajedno s antagonizacijom ekstra- bogatih i sve { ire skupi ne stare i nove si roti we, u kojoj se ve} formi ra kategori ja soci jal ni h o-ajni ka, i de i antagonizaci ja i zme|u mawi ne ekstra-mo}ni h i ogromne ve}i ne nemo}ni h dru{ tveni h grupa. Naci onal ne dr` ave, gotovo svakodnevno, ubrzano postaju dr` ave bogatih i mo}ni h. One se obl i kuju kao i nstrument uvo|ewa kapi tal i zma pol uperi feri je, preraspodele bogatstva i mo}i u koristi "patri otske" i maf i ozne bur` oazi je i sve vi { e pokazuju svoje autori tarne i korumpti vno l i ce. I l uzi ja wi hove suverenosti veoma brzo se raspala nakon wi hovog formi rawa. Kao { to je "prol eterska" dr` ava bi la sredstvo nasi l nog uvo|ewa "soci jal i zma", tako sada "naci onalna" dr` ava postaje sredstvo nasi l nog uvo|ewa kapi tal i zma pol uperi feri je, odnosno maf i oznog kapi tal i zma.

Sve je to dovel o do general ne promene pravca i te` i { ta dru{ tveni h sukoba, wi hova gl avna l i ni ja sada je: od ratni h i naci onal no-rel i gi ozni h (konfesi onal ni h) ka kl asni m i { i r- i m sukobi ma koji svoj gl avni uzrok i maju u veoma te{ kom, gotovo nepodno{ qi vom materi jal nom i op{ tem pol o` aju ogromne dru{ tvene ve}i ne. Sami m ti m se name}e potreba teori j- ske i ndenti f i kaci je i el aboraci je te promene. Weni su gl avni i ndi katori masovnost, dugotrajnost, radi kal i zaci ja i pol i ti- zaci ja { trajkova i drugi h obl i ka soci jal nog nezadovoqstva, koje danas popri ma obel e` ja gotovo total nog dru{ tvenog fe- nomena u mnogi m post-real -soci jal i sti ~ki m zemqama. Karak- teri sti ~no je da i u Rusi ji , ophrvanoj mnogobrojni m me|usobno i sprepl eteni m sukobi ma dol azi do i ste promene pravca i te` i { ta ti h sukoba: od rata u ^e-eni ji ka buji cama kl asno-soci- jal nog nezadovoqstva, ~i ji je si ntetski i zraz bi o nedavni gene- ral ni { trajk. Krupne promene global nog pravca i te` i { ta dru{ tveni h sukoba do koji h dol azi u i zrazi toj ve}i ni post- real -soci jal i sti ~ki h dru{ tava, mogu se i zrazi ti i na sl ede}i na-i n: od pol i ti ~ke egzal taci je "revol uci jom" i z 1989, do ma- sovne rezi gnaci je i soci jal ne proval i je - od te rezi gnaci je i proval i je do mogu}e soci jal no-pol i ti ~ke ekspl ozi je, usl ed i z- nevereni h nada, razo-arawa i ogor-ewa novonastal i m stawem. Razl i kuju se i deol o{ ki predznaci kol ekti vni h aktera pl i me soci jal ni h nezadovoqstava i wi hove radi kal i zaci je. Al i , nema

sumwe da se nakon eksplozije nacionalnog pištava stvaraju uslovi za eksploziju klasnog i socijalnog pištava u najbližem smislu tog pojma.

Kad je reč o trećem jugoslovenskom društvu, onda se može reći da se ono nalazi u nekoj vrsti permanentnih {trajkova, tradiciionalnih i novih oblika ({trajkovi-demonstracije, {trajkovi-bl okade, {trajkovi glavu i industrijskog proletarijata, itd.). Vrlo brzo }e se doći do saznanja da centralni događaji (bar sa sociološkog stanovišta) u sadašoj Jugoslaviji nisu masovne demonstracije političkog nezadovoljstva, makol i kolone bile va`ne, nego su to upravo permanentni, sve radikalniji {trajkovi, kao i masovni socijalni protesti u celosti.

U poslednjim godinama sociologija je relativno malupa`wu posvećivala radništvu i njegovim {trajkovima, i uopšte protestnim akcijama koje imaju socijalna obelježja. To je usloveno kako wenom prezasi`eno }u radničko-klasnom temati kom u ranijem sistemu, tako i neminovnom pri marnošću teme rata doskora. Danas se sociološka misao mora vratiti radništvu, ali na drugačiji način, na način racionalne teorijske kritike i sagledavanja objektiivnih i storijskih mogućnosti, kao i ozbiljnih unutrašnjih granica te društvene grupe koja se još nije formirala u modernu radničku klasu. U ojoj danas sociologija svakako ne }e viđeti privilegovanog revolucionarnog subjekta. Sem toga, protestne akcije radništva, makol i kol radikalne i masovne, nisu garancija društvenog progressa, one same su još nepovezane, a radništvo sa`iwawa konglomerat različitih, međusobno `esto suprotstavljenih siljeva. Ali, i pored toga, sociologija mora u radništvu viđeti faktički najbrojniju društvenu grupu, grupu bez }ije podrške, ili bar neprotiv`ewawa wegove ve`ine, nije moguća ni kakva ozbiljna promena postojećeg sistema, kao i grupu od }ijeg političkog radikalizma vlast najviše strepi. Naravno, to ne zna`i da }e se postojeći sistem ubrzo raspasti usled masovnosti i radikalizacije radničkih {trajkova i drugih oblika wihovi h protesta. Međutim, u odnosu prema načinu re`awawa klasnih sukoba i {trajka kao wihovog naj`e }eg oblika, uvek se i zra`avala priroda jednog sistema. Po svoj prilici, tek dolazi vreme raznovrsnih, sve masovnijih i sve radikalnijih {trajkova, drugih vidova socijalnih protesta i kolektivnih borbi, ne samo u jugoslovenskom nego i u drugim post-realsocijalističkim društvima.

Kakve }e bi ti posledice sadašwe {iroke {trajka-ke aktivnosti - ostaje da se vidi. Ne bi bilo iznenađewe da se

{ trajkovi admini strati vno toli ko ograni -e da se prakti -no uki nu, kao { to ne bi bilo iznena |ewe ni da deo { trajka-kog pokreta, usled raznih okol nosti krene ka sl epom, ru{ i la-kom buntu, da u wemu prevladaju anti-moderni zacijski zahtevi i wi ma svojstvena pol i ti -ka svest.

Ni je i real na pretpostavka da se, dugoro-ni je gl edano, ve}i na dru{ tava nastal i h na podru-ju prethodne Jugosl avi je, ali i ve}i na post-real-socijal isti -kih dru{ tava uop{ te, nalazi i pred mogu}no{ }u novih socijal nih i pol i ti -kih revolucija i prevrata. Erupcije socijalnog gneva, talasi socijalnih nemira ve} su po-el i u dana{ woj Jugosl aviji . Oni se rasplamsavaju u Bugarskoj i Makedoniji , a vrlo je verovatno da }e do wi h do}i i u Rumuniji , dok u Albaniji dobi jaju razmere socijalnog po` ara i sti -u neka obel e` ja dru{ tvene samodestrukcije. Sociolo{ ka analiza ti h zbi vawa mora da i denti -fi kuje wi hove osnovne uzroke. Oni se prvenstveno nalaze u pri vati zaciji pqa-ka{ kog ti pa, rastu}oj bedi , "di vqem" kapi talizmu pol uperi ferije, korupciji dr` ave i op{ tem bezakowu. Utol i ko pre se mo` e re}i da }e sada{ wa epoha u razvoju prete` ne ve}i ne post-real-socijal isti -kih dru{ tava bi ti obel e` ena pre svega { i roki m borbama sve brojnijeg proletarijata i subproletarijata za el ementarne usl ove bi ol o{ kog opstanka, odnosno, poku{ aji ma surovi h obra-una kri mi nal i zovane bur` oazi je, u koju ul aze del ovi stare i nove nomenklature, s pokretom i pobunama gladnih i socijalno ugro` enih uop{ te. Nastaje izrazi to ve}i nska dru{ tvena pobuna protiv nametnutog pqa-ka{ kog kapi tal i zma koji je u pogl edu materi jalnih usl ova ` i vota domi nantnog del a dru{ tva i spod ni voa real -socijal i zma. Takvo stawe preti da poni { ti i ono { to se raspadom real -socijal i zma i skazal o kao i storijski korak unapred - otvarawe prostora pol i ti -ke sl obode. Usled toga, ubrzano se pro{ i ruju mogu}nosti smene jednog autori tarnog si stema drugim - "di ktature proletarijata" di ktaturom ul trabogatih i mo}nih (po l atino-ameri -kom model u vl adavi ne pedesetak ol i garhijskih porodi ca), a ove, pak, novom di ktaturom u i me gladnih i socijalno ugro` enih u cel osti , ukqu-uju}i i pojavu neofa{ i zma. Zato je teza S. Hanti ngtona o nastanku "tre}eg tal asa" demokrati je, koji , navodno, zahvata bi v{ a socijal isti -ka dru{ tva, neosnovana, bar kad je re- o sada{ wi m i zgl edi ma demokrati je u ve}i ni bal kanskih i drugi h post-real -socijal isti -kih dru{ tava.

Me| utim, promena pravca i te` i { ta dru{ tvenih sukoba ni je i reverzibilna. Naci onalni i reli gi ozni (konfesi onalni) sukobi , i l i sukobi s naci onal no-reli gi oznom pozadi nom, i

u uslovi ma te{ ke socijalne bede i masovnog razo-arawa u novonastale nacionalne dr`ave, mogu opet preuzeti pri mat. Na Balkanu, pre svega na podru~ju pre|a{ we Jugoslavi je, mo`e ponovo do}i do oru`anih sukoba na nacionalno-religi oznoj osnovi, odnosno do rata za teritorije, pogotovo ako se ima namu stawe u dana{ woj Bosni i Hercegovini, svetski trend radikalizacije politi ke i ideologije u ime islam a (koja ide do ni voa ekstremizma i novog totalitazma), ali (na drugi na~in) i u ime hri{ }anstva. Socijalna beda, politika i militantna recepcija religije sa-ivavaju izuzetno eksplozivnu smesu.

Zato je velika zablude smatrati da su nacionalni sukobi, verski i unutar-verski sukobi skiniuti "s dnevnog reda istorije" time { to ja-aju i { ire se klasni sukobi i sukobi s materijalno-socijalnom pozadinom uop{ te. Odnosizme|utih sukoba nije utemeljen u nekoj "zero sum" konfli ktnog materijal a dru{ tva, tako da ja-awe i { irewe jedne vrste tih sukoba neminovno vodi smawivawu druge wihove vrste. Trajawe sada{ we promene dominantnog pravca i te`i { ta dru{ tvenih sukoba, promene koja se najpre mo`e raspoznati na podru~ju prethodne Jugoslavi je - nad-determinisano je celokupnim sadr`ajem balkanske paradigme konfli ktnosti (ona }e uskoro biti detaqniti je razmatrana). Mo`e se dogoditi da istovremeno ja-aju i { ire se i klasni i nacionalni i verski (odnosno, unutar-verski) sukobi, -ak i unutar-nacionalni sukobi u formi gra|anskog rata delova jednog naroda s drugim wegovim delovima, rata u kojem se me{aju socijalni antagonizmi, ideologije mr`we i politika zoologija. Ta mogu}nost brzo mo`e pre}i iz stava latentnosti u stawe hroni -nog aktualiteta, kad je reo tre}em jugoslovenskom dru{ tvu.

Sem toga, sukobi -iji su osnovni izvor izuzetno te`ak materijalni pol o`aj ve}ine, odnosno drasti -ne dru{ tvene nejednakosti, ne mogu se razumeti u kcu-u neke klasne sheme. Pe-at tim sukobima mo`e davati i grupacija socijalnih parija, desperadosa i lumpenproletarijata. Sukobi koji nose te skupine ni su motivi sani borbom za ve}e nadnice i poboc{awe uslova rada, jer nema ni zaposlewa, a time ni nadnica, nego borbom za puko pre`i vqavawe, koja -esto sobom nosi mnoga obel e`ja hobsovskog "pri rodnog stawa". Grupe nasi qa radi otimawa hrane i organi zovane pqa-ke, kao i anarhija koja odatle sledi, imaju tu, a ne neku tradicionalnu ili modernu klasnu osnovicu. To se upravo vidi u sada{ wim sukobima u Albaniji. Mogu}nost te vrste sukoba postoji i u najve}em delu drugih post-real-socijalisti -kih zemaca na Balkanu, kao i post-

sovjetski h dr`ava. Na balkanskom tlu mogu se sjedivavati albanski i bosanski model društvenih konflikata u svim višenacionalnim i višereligijskim (višekonfesionalnim) državama koje se ujedno nalaze u sve te ojoj pri vrednoj i opštoj krizi. U svim tim zemljama socijalni o-ajmo`e se pomešati s verskim fanatizmom, nacionalnim (ovini)zom, političkim despotizmom i neofašizmom. Socijalne parije i desperadosi misle i deluju, pre svega "stomakom". Ali -esto i kombi nacijom praznog stomaka i mr`we prema nekom Drugom -simbolu Neprijateca, boqeg`i vota i uspeha, intelektualnosti itd. To je ona najpri mitivnija forma pobune protiv surovog i sirovog kapitalizma. Zato je ona ujedno i najpri mitivnija forma jednog mogućeg neototalitarnog sistema. Međutim, post-realsocijalistički totalitarizam mo`e imati i druga-ije, mawe pri mitivne, -ak i sofistici rane forme u okviru paradigme demokracije samo "za naše".

Demokratija samo za "naše"

Opšti pravac političke modernizacije i razvoja demokracije kao wenog bitnog sastojka je kretawe od nacionalne dr`ave ka dr`avi građana i političkoj zajednici svih dr`avqana. U središtu takvog kretawa, bar na normativnoj ravni, je pitawe "šta je dobro za sve", umesto pitawa "šta je dobro za nas" (pri padni ke dominantne nacije).² Ali, nacionalna dr`ava u smislu etnički utemeljene dr`ave dominantne nacije, ni kada nije nestala (nitije to realno o-ekivati) u`i votu demokratskih evropskih dr`ava. U raznim momentima društvene krize i konflikata s drugim državama, "progovara" i ja-a dr`ava upravo kao "etnički" utemeljena dr`ava. Zbog toga je neta-na (i roko) rasprostrawena teza o tim državama kao navodno "-isto" građanskim, neetničkim državama, nasuprot dominantnom trendu u razvoju današvih post-realsocijalističkih dr`ava. Razlika je u posredujućim -inicijama odnosa nacije i demokracije, u istorijskoj, opšte-sistemskoj i kulturnoj situiranosti tog trenda, u wegovom sadašwem intenzi tetu, obimu i posledicama, a ne u tome da li on postoji ili ne u oba slu-aja.

Međutim, problem odnosa nacije i demokracije ima i svoju drugu stranu. Ti -e se same demokracije, nosivost weni h ne samo tradicionalnih koncepata nego i neki h savremeni h modi -

²Vidi (i re: M. Podunavac, Principi građanstva i legiti mnost poretka u post-komunizmu, u: Post-komunizam i vlast, str.145.

f i kaci ja wenog pojma.

Poznata je Sartorijeva modifikacija određena demokracije: njegov naglasak je na institucijskoj zadržanoj pravi mawine u demokratskom poretku. Većinski principi odlučivanja kao bi tno obelježen je tradicionalno shvaćene demokracije nije samo dopušten ovom zahtijevom. Ona nije supstancijalni element demokracije u modernom društvu. Ta modifikacija je posebno značajna za društva koja su složenija i podložnija u nacionalnom, verskom, odnosno konfesionalnom smislu. Sva su postojanja post-realsocijalistička društva, posebno balkanska i post-sovjetska, složena u tom, višestrukom smislu. U nekim od njih, osim navedenih, postoje i rasne razlike koje se pretvaraju u određene oblike rasne segregacije (odnos prema Vijetnamcima, Romima, i uopće te "obojeni" i svećenici) koje pojave antisemitizma). Malo se istraživalo koliko se sve te razlike pretvaraju u institucijske i zovane političke nejednakosti, u model demokracije prvenstveno ili samo "za naciju", kao i u trajne sistematske nejednakosti u materijalnom položaju i političkim ansamblima pojedinačnih grupa u tim društvima.

Po većini dimenzija svog društvenog položaja, nacionalne, verske i rasne mawine unutar modela jednonacionalne (etničke) demokracije i države pravljene na temelju totalitarnog nacionalizma, verskog ili rasnog (ovini) - su diskriminirane. Nastaju mawinske podklase, sve brojnije skupine mawinskog subproletarijata, hronična bedomantnog dela određene mawine, još veća od bede pretenog dela pripadnika dominantne nacije, religije (veroi spovesti) i rase. Strati f i kacija na temelju nacionalne, verske i rasne diskriminacije logična je posljedica sistema u kome je nacionalna država podignuta do nivea apsoluta, gde je ultra-nacionalizam ulazni u političku i kulturnu "elitnu", gde vlada verski (ovini) zam, gde važi pravilo "jedna država, jedna vera, jedan volja", gde oživljava rasna segregacija. Faktička politička diskriminacija, nepodnošljivi brutalni progon mawina, najćenije su praćeni njihovom socijalnom diskriminacijom. Sve se to prikrija demokratskom fasadom i ideološkom obnamom o ravnopravnosti svih.

Ispit demokracije u post-realsocijalističkim društvima (naravno, ne samo u nama) je mnogo više u odnosu prema nacionalnim mawinama i u etničkim grupama, verskim, odnosno konfesionalnim, kao i rasnim mawinama, nego prema političkim mawinama. Mogućnost nastanka plebićtarne i totalitarne demokracije, tradicionalnih i novih oblika tiranije većine, mnogo više se javlja usled gawe prava tih

mawina nego političkih mawina. To najdrastičnije na- i n potvrđuje doskorašve i sadašve i skustvo u gotovo svim novonastalim državama na području prethodne Jugoslavije. Uostalom, političke mawine su promencijevale, a one prve nisu, i li nisu u doglednom vremenu. Sem toga, političke mawine sašve ne od pripadnika većinskog naroda, ni kad ne mogu trpeti posledice faktičke političke i socijalne segregacije, kao i zakonske nezatjenosti, kao što to mogu trpeti (i trpe) pripadnici nacionalnih, verskih, rasnih i sličnih mawina u uslovi ma neoautoritarnog poretka. Taj model sadrži snažne potencijale totalitarnizma i zopanenog legitimiteta političkog režima koji se zasni va na podršci { ovinistički, a u pogodnim uslovi ma i neofašistički usmerene }vine "vladajućeg", "političkog" naroda. Zato je post-real-socijalistički neofašizam jedna od realnih mogućnosti razvoja najautoritarnijih režima koji nastaju u nekim od tih društava, ali i unutrašve logike razvoja modela demokracije samo "za naše".

Međutim, problem statusa, političkog organizovanja i delovanja nacionalnih, verskih, odnosno konfesionalnih, rasnih i srodnih mawina mora se sagledavati iz još jednog ugla. Naime, ako se demokracija ne bi smela tretirati i u praksi ostvarivati kao puka politička vođaština, ne bi se smelo zapastiti u neku vrstu mawinskog dogmatizma, shvata va da su te mawine same po sebi demokratski usmerene. Jer i te mawine mogu biti antidemokratske, agresivne i { ovinističke i mogu se politički organizovati na tim osnovama. U njihovom političkom delovanju ne mora sve biti u znaku odbrambene reakcije na pritisak i ugrožavanje koje vrše režim i nacionalni { ovinističke pseudo-elite jednog većinskog, "vladajućeg", naroda ili pripadnika dominantne religije, veroispovesti, odnosno rase. Nema demokracije bez univerzalne tolerancije i poštovanja prava svakog pojedina u državni m ustanovama i svakodnevnom životu, bez otvorenosti u međuljudskoj, kulturnoj i političkoj komunikaciji. Te mawine mogu gajiti mržnju prema većini i tešiti razbijanju zajedničke države, čak i onda kad politički poredak nije diskriminatorski prema nima, kao što i većina deo "obinog naroda" koji dominira u nekoj državi, a ne samo wene političke i "duhovne" elite, moćeg i ti elementarna prava tih mawina i tešiti da ih apsorbuje, da poništi njihov individualitet, čak da ih i progna i istrebi. Tešva za vlastitom državom, makar ona bila organizovana na autoritarnim i totalitarnim osnovama moćebiti, a esto i jeste, mnogo jača od tešve za demokratski

konstitui sanom vi { enacionalnom i vi { ereligi oznom (vi { ekonfesi onal nom) dr` avom koja podrazumeva ravnopravnost svih ljudi kao ljudi i građana, instituci onal i zaci ju razli ka u kul turi i kul ture razli ka, autonomi ju del ova i wi hovu el asti -nu i ntegraci ju u demokratski organi zovanu cel i nu. To va` i i za odnose me|u rasama, mada taj probl em (za sada) nema takav zna-aj u ovim dru{ tvima kakav imaju me|unaci onal ni i me|uverski , kao i me|ukonfesi onal ni odnosi . Osim toga, unutar teri tori jal ne jedi ni ce neke ve}e mawi ne tako|e mogu postojati mawi ne, a odnos ve}e mawi ne prema mawi m mawi nama mo` e bi ti i sto tako di skri mi natorski kao i odnos agresivne, { ovi ni sti -ke ve}i ne domi nantne naci je, rel i gi je i l i veroi spovesti , prema toj ve}oj mawi ni . Sve se to kao "na dl anu" vi di danas na Kosovu i Metohiji . U tom smi slu Sartorijeva def i ni ci ja demokraci je tako|e mora bi ti dopuvena: demokraci ja podrazumeva ne samo i nsti tuci onal i zovanu za{ ti tu prava mawi ma, nego i za{ ti tu od agresivnosti mawi na, od mawi nskog { ovi ni zma i total i tari zma. Uop{ te, shvatawe i praksa demokraci je mora se "i zvu}i " i z di hotomi je: ve}i na- mawi na.

Na post-real -soci jal i sti -kom, posebno ju` nosl ovenskom dru{ tvenom tlu postoji dosta materijal a koji govori u pri log tezi o ugweta-koj praksi pri padni ka ve}i ne "vl adaju}eg" naroda, odnosno preovl a|uju}e rel i gi je i veroi spovesti prema tim mawi nama ali , i obrnuto, o { ovi ni zmu, agresivnosti i u krajvoj l i ni ji total i tari zmu odre|eni h mawi na. Tu je na del u ista matri ca netolerancije i mr` we, samo usmerena u razl i -i tim pravcima. Na ravni me|unaci onal ni h odnosa ona je sada i zra` eni ja u odnosi ma pri padni ka sl i -ni h naroda, u okvi ru mal i h etni -ki h razli ka, nego u odnosi ma koje karakteri - { u vel i ke etni -ke razli ke. Re- je o patol ogi ji i samodestruk ti vnosti sl i -nog, tako karakteri sti -noj za ju` nosl ovenske narode i bal kansku paradi gmu konfl i ktnosti . Ali sl i -ne pojave postoje i u "post-sovjetski m" dr` avama, na pri mer, u odnosi ma i zme|u Rusa i Ukrajci naca. Sl i -nost me|u narodi ma mo` e bi ti osnova wi hovog svestranog povezi vawa, ali u usl ovi ma "preno- { ewa" op{ tedru{ tvene kri ze na naci onal ni plan i erupci je naci onal -{ ovi ni zma, ta sl i -nost postaje u i zvesnom smi slu fatal na, ne samo za i zgl ede demokraci je nego i za cel okupne odnose me|u tim narodi ma. Jer se upravo ono sl i -no i zajed ni -ko mora najpre poni { ti ti , ako treba i krvoprol i }em, da bi se stvorila posebna, mi tol ogi zovana naci onal na dr` ava. Na toj osnovi , u odre|eni m i stori jski m ciklusi ma nu` no se ponavqaju rat i zme|u dr` ava koje pretenduju da budu naci onal -no { to -i sti je, raspad i drobcqewe dr` ava koje su vi { e-

nacionalnog sastava. To su najprepoznatčivija obilježja balkanske paradigme konfliktnosti. Naravno, ovde se mora uvesti u analizu faktor strukture moći, "kulturna nasičana", politički mehanizmi produbljivanja tih razlika, pravčeva mržnje i pseudo-javnosti, kontinuiteta etnoci da i genocida. U sociološkoj analizi to je najvažnije. Jer, takva ponašanja, suprotstavljena ne samo smislu demokratije nego i opstanku celih ljudskih zajednica, nisu neka urođena biološka osobina ni veština ni mawina, nego su ponajviše društveno-sistemski i istorijski uslovljena.

Demokratija prvenstveno, i li samo "za naše" povezana je s etničkom distancijom i ksenofobijom. Razume se, te dve pojave ne znače samo i skrupulozno određene mawinske grupe iz procesa donošenja političkih odluka. One su mnogo više od toga. One znače potencijalne i zvore krvavih sukoba na liniji vikinawina.

U analizi te dve pojave zadržavamo se na njihovom i spajavanju i intenzitetu u sadašnjosti, a donekle i u prethodnoj Jugoslaviji. Ali zaključci koji se mogu izvući iz te analize i maju na-elan značaj, jer je suština tih pojava svugde ista.

Etnička distanca je povezana s onim što i strah i vaiove problematike nazivaju "negativnim etničkim stereotipom". Emirijska i strah i vau u prethodnoj Jugoslaviji svedoče o tome da sve do 1989. godine nije bilo neke veće etničke distance, bar kad je reo pripadnicima slovenskih naroda u toj državi. Međutim, međunacionalni rat na području prelašve Jugoslavije drastično je promenio sliku etničke distance.

Dokora je najveća distanca građana treće Jugoslavije (Kosovo i Metohija nisu obuhvaćeni i strah i vawem) bila prema Albancima, zatim prema Hrvatima i Muslimanima (bilo da je reo odbacivanju mogućnosti sklapanja braka sa pripadnicima tih etničkih grupa, bilo njihovom odbacivanju kao sugrađana). Naime, 58,1% ispitanika odbacuje Albance kao sugrađane (vrlo je verovatno da bi i Albanci isto tako, ako ne i više, odbacivali Srbe, Crnogorce, mođda i Makedonce kao sugrađane). Muslimani se odbacuju u 52,8%, a Hrvati u 51,9% sluajeva.³

Može se pretpostaviti da je prestankom rata ta distan-

³Vidi i re: Z. Golubovi, M. Kuzmanovi, M. Vasovi, "Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba", Institut za filozofiju i društvenu teoriju, "Filip Višić", Beograd, 1995, str. 198-281.

ca slabi ti, ali, svakako, ne brzo i u ve}em obimu u narednim godinama. ^ak bi se moglo re}i da je na prvi pogled iznena|ewe da u uslovi ma krvoproli }a i nacional -{ ovi ni sti -ke pomame gotovo pol ovi na i spi tani ka ni je i spoqila ve}u etni -ku di stancu prema Hrvati ma i Musl i mani ma. Mo` da bi se odatl e mogao i zvu}i zakqu-ak o tome da su gra|ani u respektabil nom obimu svesni -i weni ce da su uvu-eni u rat i da je on za wi h nepri hvatqi v. Me|uti m, bitno je ko -i ni onu drugu pol ovi nu i spi tani ka i u -i ji m rukama je efekti vna mo} dono{ ewa odl uka o sudbini pojedina ca, grupa i cel ih naroda. Obja{ ewewe tog, na prvi pogled iznena|uju}eg podatka treba tra`iti u tome { to se u momentu i stra`i vawa jo{ ni su i poqile sve stra{ ne posledice rata, { to se on ni je vodi o na podru-ju sada{ we Jugosl avije i mo` da u tome { to se jo{ ni su bili sasvi m ugasi li potencijal i mnogostruki h me|uqudski h, kulturni h i privredni h veza, kao i kakve-takve op{ te-jugosl ovenske svesti . Me|uti m, sve dubqi ul azak u rat, wegovo sve razorni je dejstvo, sve te` e podno{ ewe wegovi h posledica, uz svakodnevene pri zore smrti na televizijskim ekranima i nacional -{ ovi ni sti -ku propagandu - bitno su promeni li odnos gra|ana sada{ we Jugosl avije prema Musl i mani ma i Hrvati ma.

Di stancu prema Jevreji ma u tom i stra`i vawu i spoqilo je 13,7% i spi tani ka, a prema Ci gani ma (Romi ma) - 14,6%. O-i -gl edno, to ni je vel i ka di stanca, ali ni je ni zanemarqi va. I ndi kativno je to { to se, kako navode autori navedenog i stra`i vawa, "obe ove grupe sada javqaju kao dal eko po` eqnji su gra|ani od bilo koje nacional ne grupe i z biv{ e Jugosl avije"⁴. To, naravno, ne zna-i da i ti podaci ne sadr` e u najmawu ruku poruku opomene.

I u najnovi ji m i stra`i vawi ma utvr|ena je sna` na odbojnost gra|ana sada{ we Jugosl avije prema Albanci ma, Musl i mani ma i Hrvati ma, s tim { to po prvi put Albanci i maju posledwe mesto u hi jerarhi ji te odbojnosti⁵. Takva odbojnost prema pripadnici ma nekog (i li neki h) naroda u su{ ti ni je ksenofobija. Pripadnici tih naroda su omra`eni stranci u ve}i nskoj svesti domi nantne naci je i onda kada ni su gra|ani drugi h dr`ava. Oni su kao takvi ne{ to radi kal no tu|e i drugo u odnosu na "na{ e".

⁴Op. cit., str. 200.

⁵Vidi: S. Mihailovi }, "Legitimi tet politi -kog sistema i vrednosni profil gra|ana Jugosl avije, osnovni nalazi i stra`i vawa", Centar za politi kol o{ ka i s- tra`i vawa i javno mwewe, I nsti tut dru{ tveni h nauka, Uni verzi tet u Beogradu, Beograd, oktobar 1996, str. 11-12.

Treba naglasiti da na celokupnom prostoru prethodne Jugoslavije nastaje jedna vrsta selektivne ksenofobije (uostalom, ona je najčešći oblik ksenofobije kao takve). Kod ispitivanja sadašnje Jugoslavije ona se zasniva na odnosima prema nekim "najbližim" narodima, s kojima se "dodružuje" zajednički veliki rat, a zatim ratovalo (Muslimani i Hrvati), ili na odnosima prema siromašnijim "većim neprijateljima" (Albancima), a ne na odnosu prema "evropskim narodima" i "velikom svetu". Ta vrsta ksenofobije bitno je povezana sa rasprostranjenom autoritarnom sveću, ali i sa niškim marginalnim totalitarnom sveću. Jer, jedna petina građana treće Jugoslavije ispoljava totalitarni orijentaciju, dok jedna četvrtina ne razdvaja stavove za i protiv totalitarizma.⁶ Sve zajedno i na osnovu za perpetuiranje određenih oblika zatvorenog društva, uz napomenu da je i ta zatvorenost usmerena na iste narode i države prema kojima je usmerena i selektivna ksenofobija. Principi istorijskih "spojenih sudova", slinost metoda vladavine i masovne proizvodnje neprijatelja i ovde deluju, tako da se osnovano može pretpostaviti da bi se maverički i isti portret ksenofobije mogao dobiti i kada bi se ona istraživala među Muslimanima, Hrvatima i Albancima, s tim što bi glavni objekat mržnje bili Srbi i Crnogorci. Sve što važno i oslonci realne mogućnosti nastanka modela totalitarne demokratije, demokratije samo za "naše". Naravno, mogućnost instaliranja tog modela ne nastaje samo iz stavnostvorenih država i društava na tlu prethodne Jugoslavije i na prostoru post-realističkog socijalizma uopšte. Ona ima mnogo i rizičnih i vrlo različitih ideoloških i političkih predznaka, kao i socijalno-sistemsku podlogu iz koje niže.

Kad je reč o nacionalizmu, i ja je bitna komponenta ksenofobija, on po prirodi novouspostavljenih država i većine uticajnih političkih partija, usled trauma rata i u postojećem ambijentu polimirane može biti marginalna pojava ni u sadašnje Jugoslavije, ni u drugim državama na području preliče istomene zemlje. I ako je sadašnji trend društvenih sukoba od ratnih, međunarodnih i međunacionalnih (odnosno sukoba sa snažnom verskom pozadinom) kao klasičnih sukoba i i rizičnih sukoba uzrokovanih ugroženosti materijalnih i veličkih društvenih grupa, taj se trend može brzo preokrenuti. U svakom slučaju, ti sukobi na nacionalnoj i verskoj, odnosno konfesionalnoj osnovi ostaju dugo-

⁶Op. cit., str. 9.

trajna karakteristika međunarodnih, ali i unutar-državnih odnosa na tom području.

Pri tom treba napomenuti da je standardna greška u shvatanju prirode nacionalističke pojave, na patalokoštake kolektivne i pojedinačne svesti. Međutim, nacionalizam je nešto mnogo više od toga. On je pre svega stave jednog sistema, nacionalna vlada i svakodnevnog života, stave koje bitno odlikuje institucionalizovana diskriminacija i progon do nivoa uništavanja prirodnika neke druge nacije ili u etničke grupe. Ta diskriminacija i progon najčešće se obavljaju nacionalnim sredstvima, "mehaničkim" samog sistema, pri čemu sistem kao celina proizvodi nacionalno ludilo u odnosu prema narodu (narodima) kojima su diskriminacija i progon osnovna odgovornost i životopisnog legitimiteta, odgovore reprodukcije i opstanka na vlasti odgovornosti. Sve se to može "otkriti" u zbivanim na tlu preliče Jugoslavije, premda to nije fenomen koji je "lokalno" omeđen.

I zgloda da je ostao izvanviđan dokruge teorijske analize i političkog položaja mawina, sagledavanog sa stanovišta demokratskog projekta - političke posebne vrste mawina. To su i zbegli i prognani i ke mawine. U smislu socijalne ugroženosti te mawine su u najtežem položaju, u svim raspadnutim nekadaškim socijalističkim federacijama, ali i u novonastalim i enacionalnim državama, koje međusobno i daće ratuju ili su u stawanirata ni miru. Međutim, veoma teško političke skupine (koja u sadašnoj Jugoslaviji broji oko 570 000 ljudi, a ogromna većina njih su Srbi) ne svodi se na totalnu materijalnu bedu, jedva podnožive uslove smeštaja i td. Oni koji tu skupinu sačinjavaju - esto ne pripadaju ni jednoj državi. Oni su diskriminirani i kao ljudi i kao građani. Karakteristične i hmasovne osećaj bezperspektivnosti.

Sve rečeno nameće potrebu da se problem koji ovi ni zma, ksenofobije, rasizam, i sl., sagledava ne samo kao problem totalitarne svesti i odgovarajućeg političkog ponašanja, nego i kao problem koji teva elementarnih ljudskih prava i samih mogućnosti demokratije, problem koji je je rešewe moguće samo ako su u temeljima sistema i svakodnevnog života sadržani - suvereni i pojedina i dostojanstvo ljudske ličnosti kao takve.

Kako se osloboditi mangel bal kanske paradigme konfliktivnosti?

Metafora "bal kanski bure baruta" i pojam "bal kani zacija", dovedeni do svog sociološkog značaja, mogu se i zraziti

kategorijom balkanske paradigme konfliktnosti.

Nakon ta-no pol a stol e}a ona je ponovo "proradi la". U me|uvremenu je bila u stawu latentnosti. Opet je demantovao a prosveti teqsku postavku da je istorija "u-i teqi ca" `i vota. Me|uti m, weno ponavqawe, i ako uslovqeno i i racionalni m moti vi ma i snagama koje se wi ma rukovode, i pak, u osnovi, i ma svoje racionalno obja{ wewe. Ona se obnavqa uvek u trenuci ma raspada imperija, mega-dru{ tvenih sistema, pogleda na svet i svetskih poredaka. Danas je ona, s jedne strane, nus-proizvod raspada sistema real-socijalizma, nastanka tre}eg evropskog poretka za poslednjih pol a stol e}a, a s druge, nu`an rezultat nacional-{ ovi ni sti ~kih ideologija, pokreta, partija i wihovih politiki h i "duhovnih" predvodnika na tlu prethodne Jugoslavije, mada ima procena da se ta paradigma ve} pretvorila u "globalni Balkan".⁷ Me|uti m, balkanska paradigma konfliktnosti nije ne{ to { to je u potpunosti i zvan op{ teg razvojnog puta Evrope i "modernog sveta" u celosti. Ta paradigma samo je do kraja dovedena, "divqija" varijanta evropske paradigme konfliktnosti, ciklusi -no obnavqawe mra-nih stranica balkanske pro{losti, ali isto tako refleksi obnavqawe mra-nih likova same Evrope. Balkanska paradigma konfliktnosti je neka vrsta "lo{e beskona-nosti" drobqewa dr`ava i naroda, regionalnih i me|ususedskih ratova, { to je u savremenoj Evropi, bar u ovom trenutku, prevladano, { to ne zna-i da se ne mo`e vratiti vreme globalne evropske nestabilnosti, sukoba, a mo`da i nove klani ce.

Bosna je sada{ wa inkarnacija balkanske paradigme konfliktnosti, rezultanta unutra{wih (sistemskih i istorijskih) i spoqa{wih determinanti te paradigme.

Ako i prestane rat na podru-ju Bosne i Hercegovine (za { ta sada postoje odre|ene, ali nesigurne {anse), u smislu kontinuiranog i masovnog me|usobnog ubijawa veoma bliskih i ujedno veoma udaqenih naroda (ali, i ndukovano udaqenih, pre svega posredstvom nacional-{ ovi ni si t-kih politika i ideologija), ostaju veoma dugo wegove pogubne posledice koje pro-

⁷"Globalni Balkan", si ntagma koju je skovao Z. B`e`inski, prote`e se, po wegovom mi { qewu, od Rijeke do Vlastostoka, l i ni jom od Rijeke uzdu` hrvatske granice, pored srpske, do ukrajinsko-ruske i rusko-kaza{ke granice, sve do Kine, l ndije, onda l ndijski m okeanom do Crvenog i Sredozemnog mora, pa ponovo do Rijeke. To je podru-je sa 450 miliona stanovnika, sa stra{nim potencijalom izbijawa nacionalnih i verskih ratova u koji ma bi -ak moglo da bude upotrebqeno i atomsko oru`je. (Prema: Z. B`e`inski kao najve}i prorok na{eg doba, prvi je objavio da }e se Jugoslavija i Rusija raspasti, i ntervju Z. B`e`inskog D. Bi seniu, Prof i l, No. 1, 1995, str. 48).

i izvode degenerativno-regresivne društvene procese, od ekonomije do socijalne psihologije. Ostaje i mogućnost za "malih", ali surovih, oružanih sukoba, nestabilnih i krvavih granica među novostvoreni m, kvazi-nezavisnim državama.

Dakle, ostaje za dugo i balkanska paradigma konfliktnosti u latentnom ili manifestnom obliku.

Sadašnja Jugoslavija i druge države, nastale na prostoru prethodne zajedničke zemlje, učile su u dugotrajni period obnove međusobnih trave i konfrontacija raznih vrsta, kolektivnih omraza i nepoverenja, ekonomskog zaostajanja (i zuev Slovenije, bar do sada), političkog vazalstva (delom i nezbežnog) i poltronstva prema najmoćnijim evropskim i svetskim državama. Wihov civilizacijski pad je težego pad onih post-real-socijalističkih država koje se nisu raspale, ili se nisu raspale putem stravičnog unutrašnjeg rata. Zato ni pojam evropske periferije nije sasvim prikladan za oznaku stvarnog položaja treće Jugoslavije (i gotovo svih drugih država koje su nastale propašću prethodne istočne zemlje). Za tu svrhu najpogodniji bi bio pojam "crkavava" (@. Puhovski), dugotrajnog civilizacijskog nazadovanja. U vezi s tim nameće se niz pitanja - iju je slabe i tešku sada teško do kraja identifikovati.

Hoće li sadašnje jugoslovensko društvo i u sebi snage da umesto tog dugotrajnog "crkavava" preokrene trend razvoja ka istorijski kreativnoj transformaciji (tranziciji)? Da li veliki politički protesti u Srbiji krajem 1996. idu u tom pravcu ili je u istorijskom sežanju ostati mave-viče kao "armantna" epizoda u kojoj su maštavi došetka i male značajnu političko-oslobodilačku funkciju, ali i kao zbivava u kojima se jasno obelodanila dugoročna politička i ideološka raspoloženaost Srbije, sukob "desne" i "leve" strane kao blokada demokratske i celokupne društvene tranzicije? Hoće li rešiti mi produbivava i reprodukcije krize u svežirimiramerama, sadašnji jugoslovenski i wemu srodni na području bivše zajedničke države, wihove personifikacije i "harizme", svojom učenima dovesti do nesavladive krize rešima, ili je oni, s "levim" ili "desnim" obelježjima, svejedno, nastavi ti mutaciju autoritarnosti i istorijske regresije? Hoće li sadašnja autoritarna politička elita, oblaporna na privi legije ste-ene faktičkim monopolom vlasti - bi ti zamewena "elitom" neokolonijalnog i kvazi-liberalnog tipa, između njegov materijalnog položaja, stila života, propagande slobode, tržne ekonomije i demokratije, na jednoj, i uslova života, vrednosnih preferencija i političkog statusa dominantnog

del a dru{ tva - opet zjapi ponor? Ho}e li se ve}i na dana{ weg jugosl ovenskog dru{ tva pod uti cajem sna`nog pri ti ska spoqa, aroganci je svetske mo}i , pretwi novi m uvo|ewem sankci ja, kao i unutra{ we mani pul aci je ti m pri ti skom i ti m pretwama - i daqe sol i dari sati sa "svojom" vla{ }u i rehabi li tovati je, te tako pri stati na i zol aci ju i "crkavawe", pri ~emu bi mogao opet proradi ti i poznati kolekti vni si ndrom "hi bri sa"? Ho}e li se dugoro-no odr` ati i sada{ wa jugosl ovenska dr`ava, s wenom "permanentnom legi ti maci jskom kri zom" (L. Basta-Posavec)⁸, s weni m "fasadni m federal izmom" (S. Darmanovi }) i nere{ eni m pi tawem Kosova, kao i me|unaci onal ni h odnosa uop{ te? U ~emu bi se sastojal a jedna i stori jski i novati vna i pl odonosna koncepci ja ti h odnosa, i zgra|ena na temequ najnovi jeg soci jal nog i poli ti -kog i skustva i pre svega pouka me|unaci onal nog rata? [ta je danas dr`ava srpskog naroda i kakvi }e bi ti stvarni odnosi sada{ we Jugosl avi je i Republi ke Srpske, s obzi rom na ozbi cne ideol o{ ke razli ke i zme|u poli ti -ki h re`i ma u wi ma i s obzi rom na postoje}i me|unarodni kontekst? Kakve }e po svom karakteru bi ti novostvorene dr`ave na podru-ju prethodne Jugosl avi je u neposrednoj budu}nosti i kakvi }e bi ti odnosi me|u wi ma? Dokl e }e trajati bal kanska paradi gma konfl i ktnosti ? Da li je ona neka vrsta i stori jskog usuda ili uzajamni proi zvod i stori je i akuel ni h si stema?

Sve su to pi tawa od kqu-nog zna-aja na koja jo{ nema pouzdani h odgovora, utol i ko pre { to i stori jski pozi ti van odgovor na wi h zavi si od sl abqewa masovne baze agresivnog naci onal izma i si laska s poli ti -ke scene autokratsko-naci onal i sti -ki h li dera (al i i spre-avawa wi hovog dol aska na tu scenu, samo u druk-i jem i deol o{ kom "pakovawu") i sve vi { e od i nteresa i voqe mo}ni h i vel i ki h dr`ava.

Stvarawe posebni h naci onal ni h dr`ava na tlu pre|a{ we Jugosl avi je, i to putem jednog od najkrvavi ji h me|unaci onal ni h ratova u jednoj dr`avi u ovom veku, i ako je po svojoj su{ ti ni i stori jski retrogradan proces, mora se posmatrati i z jo{ jednog ugl a. Pri tom je od pri marne va`nosti novostvorena poli ti -ka real nost koja je u mnogo ~emu i reverzi bi l na. Nai me, nakon i skustva u Drugom svetskom i sada{ wem ratu te dr`ave bi mogle ste}i i neko svoje naknadno opravdawe samo ako bi one-mogu}i l e da ponovo do|e do razornog dejstva bal kanske para-

⁸L. Basta-Posavec, Ustavni temeqi nove jugosl ovenske dr`ave: strukturno usl ovqena legi ti maci jska kri za, u: Post-komuni zam i vl ast, str.133.

di gme konfliktnosti, međusobnog rata i međunarodnog pokrova, ako bi se razvijale u pravcu demokratskog poretka i ako bi sve u-ni-le da ceo balkanski region krene u pravcu civilizacijskog razvoja a svoje odnose uredi-le na osnovi međusobnih bezbednosnih garancija, potovawa i saradwe. Ali, ima puno razloga za skepsu da }e se to stvarno dogoditi. I koncepcija Evrope kao "zajedni-kog doma" po-iva na krhkim temeljima, a kamo li sli-na koncepcija preure|ewa tog regiona, posebno wegovog ju`noslovenskog dela. Lukavstvo i perfidnost nacional-|ovini-sti -kih politika i jeste u tome { to je stvoreno stawe uzajamnog masovnog straha me|u zakrvljenim narodima, straha koji je glavna osnova sada{weg degenerativnog legiti-mi-teta-politi-kih re`ima-tih posebnih nacionalnih dr`ava. Me|utim, trajni mir, razvoj i saradwne dr`e se na strahu nego na ekonomskom prosperitetu, demokratiji, garantovanim ljudskim, građanskim i nacionalnim pravima i odsustvu straha.

Glavni uslov za zaustavqawe i storijskog propadawa je uspostavqawe mira koji ne}e biti pauza za nove ratove i ne}e biti mir vukova, zasnovan na nagodbama politiki-kih oligarhija, wihovih vojaka i wihovih međunarodnih pokrovi-teqa i kontrolora, nego na istorijskoj poveqi tolerancije naroda koji su i gurnuti i dobrim delom svojevoqno u|li u tragi-an međusobni rat. Da bi se to postiglo potrebna je nova sposobnost u-ewa `i vota jednih pored drugih i jednih s drugima. Prvi korak u tom pravcu je mirno susedowawe, kao maksimum konkretno-istorijskih mogu}nosti nakon godina rata i wegovih stravi-nih posledica. Ono po-iva na dvema premisama u odnosi ma me|u zakrvljenim narodima na prostoru prethodne Jugoslavi-je: deziluzionisawu, kad je re- o zajedni-kom etni-kom poreklu, istosti ili srodnosti jezika, preplitawu kultura, odnosno mnogo realnijem shvatawau zna-aj i doma{ajatih elemenata, i dugotrajnoj gradwi kolektivnog mentaliteta novog poverewa u odnosi ma me|u tim narodima.

Ironija sada{we situacije je u tome da bilo kakav mir nije bio mogu} bez sporazuma gospodara rata. Jedino su oni imali mo} da, uz diktat svetskih sila, zaustave ono { to su zapo-el i. Me|utim, ostaje pitawe kakva je priroda tog mira i dokle }e on trajati. Sada je o-igl edno da ta vrsta mira nije ni dovoqna ni odgovaraju}a za re{ewa mnogih problema razvoja, ekonomske i politike transformacije, bez -ega nema ni wegove -vrste podloge. Ono { to se mo`da "prekratko" naziva "tranzicijom", na ovim prostorima su{tinski zavisio od druge vrste mira, mira koji je plod uspe{ne prirede, demokratskog ure|ewa i pravednog re{ewa nacionalnog pitanja. Ta vrsta mi-

ra je i preduslov oslobađawa od balkanske paradigme konfliktnosti i wenog periodi -nog ponavqawa.

Do{ lo je do paradoksalne situacije: ako se ne razdvoje sada zakrvqeni narodi u Bosni i Hercegovini, mogu} je permanentni rat i strebqewa, promewi vog i tenzi teta, ako se defini ti vno razdvoje, opet je mogu} me|unacionalni rat, kao rat za "i votni prostor" ili wegovu odbranu, gde ponovo o` i vqava sav mrak davne i skora{ we pro{ losti.⁹

^i m se neko oseti ja~i m od jednog ili oba protivnika, i uz "re`iju" spoqa, mo`e zapo~eti novi rat za teritorije i dovr{ewe "etni -kog -i { }ewa". Sve to govori o tome da samo "susret" demokratsko-nacionalne ideje, zati m, jedne bitno osavremewene, rekonstruisane ju`noslovenske ideje (i { ene romanti zma i svih istorijskih megalomani ja) i evro-balkanske ideje mo`e biti osnova za trajno re{ewe odnosa me|u narodi ma i dr`avama na tom prostoru. Do stvarnog mira i kretawa napred mo`e do}i samo ako se na temeju jedinstva tih i deja izgradi novi istorijski sporazum, u kome se granice novih nacionalnih dr`ava ne}e osporavati, ali }e one biti {to f lek sibilnije, same te dr`ave anti-{ovinsti -ki i demokratski konstituisane, a l i ni je pri vredne, kulturne i nau~ne saradwe, i uop{te komuni kacije i zme|u razli ~i ti h segmenata "civilnog dru{tva" u wi ma, {to razvijeni je. Jedino je to perspektivno re{ewe za ga{ewe izvora sada{weg i eventualnih budu}ih nacionalnih ratova na tom podru~ju, kao i za iskorenjawa balkanske paradigme konfliktnosti.

Me|uti m, "susretu" navedenih ideja, pokreta i borbi za wi hovo ostvarewe, kao potencijalnoj platformi izlaska iz fatalnog istorijskog kruga, izmenga balkanske paradigme konfliktnosti, vaqa pri }i oprezno. Tu se mora biti na~isto s velikom razlikom i zme|u predloga i projekata zasnovanih na po`eqnim, razumnim i demokratskim pretpostavkama, na jednoj, i stvarnih dru{tvenih kretawa koja su dominantna, na drugoj strani.

Drugo, mora se biti na~isto i s tim da nema svespasavaju}ih formula. Jedna od formula koji ma se danas pri daju sve-

⁹"Upravo zbog toga {to istoriju dunavskih zemaqa i zemaqa Balkana, istoriju cele oblasti (Centralne, Isto~ne i Jugoi sto~ne Evrope, koja je u stalnom stavu zagl i bqenosti, oblikuju male dr`ave, va`no je imati na umu neprekidne te`we imperijalizma malih dr`ava, me|usobno neprijateqskih nacionalisti -kih pokreta i u`asavaju}e efikasnosti predrasuda i neprijateqskih sl i ka koje su negovane tokom generacija, sve do dana{wih dana." (P. Lendvoj, Isto~na Evropa: Liberalizam i l i nacionalizam, Tre}i Program, br. 88,89, I, II - 1991, str. 412).

spasavaju}a svojstva jeste formula demokratije i ljudskih prava. Ma koliko razvika demokratije i osigurava ljudskih i građanskih prava spadala u -i ni ocekivani je balanskog `ari { ta mnogovrsnih razornih sukoba, to nije dovoljno za ga{ewe tog `ari { ta. Uostalom, i demokratija i ta prava postoje u nekim realnim dimenzijama u Belgiji, Kanadi, Italiji, Velikoj Britaniji, [paniji, Francuskoj - pa i pak i u tim zemljama preti eksplozija i li rasplamsavanje nacionalnog, a u nekim od njih i religiozno-maovinskog pi tawa. Ma koliko zna-ajni za smawivawe o{trine i dubine nacionalnih sukoba, ni pri vredno povezi wawe balnanskih dr`ava i wihov ekonomski oporavak i pak ni su garancija ga{ewa tog `ari { ta. Ni { ta wawe nije zna-ajna izgradnja ve} pomenutog mentaliteta poverewa i spla{wawawa me|usobne mr`we. Zato je najverovatnije da }e se Bal kan jo{dugo nalazi ti u grotlu nacionalnih sukoba ove ili one vrste, sukoba koji imaju versku ili kvaziversku dimenziju, te`wi za dovr{ewem ili stvarawem novih nacija-dr`ava, fragmentacije vi {enacionalnih dr`ava i dru{tva, utoliko pre {to on za najmo}ni je evropske i slamske zemlje, kao i za SAD, ostaje rezervoar strate{ki po`eqnih ti waju}ih, a povremeno i krvavih ali kontrolisanih me|unacionalnih i me|udr`avnih sukoba.

^i weni ce govore da je nacionalno pi tawe na Bal kanu, i ne samo tu, ja-e od demokratskog pi tawa i wemu naj-e{ }e suprotstavljeno, da nacionalna dr`ava i ma pri mat nad demokratskim ure|ewem, sl obodom, ljudskim i građanskim pravima, da je nacionalni i zam najmo}ni ja i deol ogija i ve}i nsko stawe svesti .

Osim toga, ako granice i zme|u svih njih dr`ava, i li bar nekih od njih, zaista postanu relativno "porozne" i "otvorene", od toga se tako|e ne sme pravi ti mi t. Ma koliko u stvarnosti nosi le i ta obel e`ja, granice i zme|u "starih", a pogotovo i zme|u novostvoreni h dr`ava, objekti vno imaju i druge u--inke, u-i nke udaqavawa jednih naroda od drugih. Usmerenost ka Zapadu, svestrana zavishnost od wega, "vesterni zacija" kao kulturna ne samo ekonomski i pol i ti -ki fenomen, imaju za posledicu da svaka od njih dr`ava te`i da bude {to bli`a Zapadu, znatno vi {e nego susednoj, u mnogo -emu srodnoj dr`avi . Taj proces }e vremenom biti sve ja-i jer ga nose i nteresi dominantnih pol i ti -kih, pri vrednih i kulturnih el i ta. Kao reakcija na tu te`wu za gotovo totalnim vezivawem za Zapad nastaju nacionalisti -ke el i te u svom {i rokom rasponu, pol i ti ka i kul tura "ogra|ivawa".

Me|uti m, vel i ki povratak naciji -dr`avi ni je balnanski specifi kum. On je, nasuprot dosada{wi m prognozama, deo svet-

sko-istorijski h kretawa koja ni su samo u znaku "gl obal i zaci - je". Taj povratak na Bal kanu i ma mnogo destruktivni ju snagu nego drugde u Evropi , pored ostal og i usled konti nui teta one i racional ne, mrzila-ke komponente istorije odnosa me|u ve}im del om naroda koji na wemu obi tavaju, komponente koja je stal no i spod "ko` e" dru{ tvenog tki va i akti vi ra se u odgo varaju}em sti caju me|unarodni h i unutar-si stemski h okol nos ti .

I stori ja ti h odnosa je u znaku borbe, ~ak i i sprepl i tawa dveju l i ni ja: saradwe i uzajamne destrukci je, pri bli ` avawa i udaqavawa, bratske qubavi i bratske mr` we. Ta negati vna di jal ekti ka bal kanske si tuaci je po svoj pri l i ci jo{ }e potra jati .

Mora se napusti ti stereoti p o apri ornom "bogatstvu" i i stori jskoj prednosti mul ti naci onal ni h i mul ti rel i gijski h, odnosno mul ti konfesi onal ni h dru{ tava, s argumentaci jom da su ta dru{ tva nu` no upu}ena na uzajamnost, da u wi ma pro` i mawe kul tura odre|uje sadr` aj i trajnost zajedni { tva, a razl i ke tvore moderno (i l i post-moderno) stawe.

To va` i , al i ne kao i storijski zakon, ne svugde i uvek. Samo u uslovi ma domi naci je anti -{ ovi ni sti -ki h, pol i ti -ki h i duhovni h el i ta, pre svega takvi h pol i ti -ki h vo|a, sposobni h za rel ati vnu si ntezu i nteresa u naci onal no i rel i gi ozno (konfesi onal no) heterogeni m i konfl i ktni m dru{ tvi ma, kretawa ka zajedni ~kom prosperi tetu, demokratskom poretku, sl obodi i ravnopravnosti svi h pojednaca kao gra|ana, dr` avqana i kao qudi , kul ture nenasi qa u svakodnevnom ` i votu - ta naci onal na i rel i gi ozna (konfesi onal na) razl i -i tost jeste ci vi l i zuju}i dru{ tveni ~i ni laci , metafori ~ki re-eno, jeste i storijsko "bogatstvo". U suprotnom, ona je mi na u temeqi ma dr` ave i dru{ tva, a same te dr` ave su "zi dani ce na pesku".

Zoran Vidojević, Beograd

THE INVERSION OF THE SOCIAL CONFLICTS DIRECTIONS AND THE BALKAN PARADIGM OF CONFLICTION

Summary

The disintegration of the realsocialist (party) federations and the formation of independent nation-states have resulted in an inverted direction of social conflicts. If

the general trend of conflicts in the phase of "destruction" of the former socialist federations went from the class- to military-conflicts, they now lead from the military to the class ones. The issues of livelihood, employment, social perspective gain the primacy, and this results in awakening of the masses with respect to the values of independent nation-states, including a more critical attitude towards politization of the major religion of the nation (i.e. main confession). The traditional, as well as the new class conflicts are being stronger and more widespread; this applies, in general, to the conflicts of broader groups of socially endangered people with already established old/new property-ruling classes. However, this trend is *not irreversible*. All the post-realsocialist societies that are ethnically, religiously and confessionally complex and divided, are constantly on the verge of pathologization and barbarization of ethnic conflicts or conflicts based upon religious or para-religious premisses. The poverty is, therefore, "transmitted" to the "ground" of extremely destructive conflicts of that kind. The "democratic" formula concerning the formation of the civil society, constitutional state, guaranteed rights and freedoms of all individuals as humans and citizens -- however necessary and important in way be it order to prevent that danger - is not sufficient. Such a possibility in the development of ethnic, religious, confessional (as well as racial) conflicts results from the social-systemic base of the totalitarian and authoritarian heritage and the negative component of the historical vertical in the relationship between the members of antagonistic nations, religions and denominations, including a strong irrational component of those conflicts within the Balkan paradigm of conflict. The theory of the "third wave" of democratization -- which, according to its supporters, begins in the former socialist societies - is, at least, too optimistic; considering the group of highly conflictual and ethnically and religiously divided, antagonistic, post-realsocialist societies -- it even proves to be wrong. The possibility of the majority national support to the transformation of one form of authoritarian system to another, with the tacit or direct consent of the members of the major religion of the nation (or its confession) is far from disappearing in the Balkans, especially in the South Slavic post-realsocialist realm.